

تبیین تکنیک‌های طنز در مصر معاصر با تأکید بر جداره‌های محیط شهری (مطالعه موردی: آثار احمد شفیق بهجت)

چکیده

امروزه، چگونگی تناسب و زیبایی محیط شهری از یک سو و نابسامانی حاکم بر جداره‌های آن از سوی دیگر، موجب شد که ضرورت ساماندهی محیط شهری مورد توجه قرار گیرد. از این رو، توجه به عامل زیبایی در معماری محیط شهری بسیار اهمیت یافت. در این میان، ادبیات نیز می‌تواند در زمینه‌هایی کارساز باشد. طنزنویس معاصر مصر، احمد شفیق بهجت، با صراحت و تیزبینی خاص خود و با آگاهی، لبه تیز انتقادهای خود را متوجه جامعه و محیط بی‌نظم، آشفته و نابسامان شهری امروز مصر و معایب آن کرد. او با زبان طنز، اندیشه انتقادی خود از جلوه‌های شهری را عینیت بخشید و راهکارهای اصلاحی پیشنهاد داد. روش تحقیق در این مقاله، توصیفی-تحلیلی است. یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که تکنیک‌های طنز می‌تواند عناصر بصری در نماها و جداره‌های محیط شهری را به زیبایی بیان کند. انسان‌ها را از عیب‌ها و کج‌روی‌های خود آگاه سازد. همچنین به ما یادآور می‌شود که با کمک این تکنیک‌ها می‌توان زشتی‌ها و ردیلت‌ها را تحقیر کرد و فضیلت‌ها را بزرگ شمرد و از این راه، مخاطبان را به تفکر برای اصلاح رفتارهای نامتعارف، ترغیب و تشویق نمود.

اهداف پژوهش

۱. بازخوانی عناصر بصری در نماهای شهری مصر، برای بیان تکنیک‌های طنز احمد شفیق بهجت.
۲. بیان هدف‌های فرهنگی و اجتماعی بهجت برای ارتقا بخشیدن جامعه اسلامی مصر.

سوالات پژوهش

۱. تکنیک‌های طنز به کار رفته در آثار احمد شفیق بهجت با نگاه به جداره‌های محیط شهری چیست؟
۲. احمد شفیق بهجت در بیان طنزآمیز جلوه‌های شهری، در پی چیست؟

واژگان کلیدی

طنز، احمد بهجت، تکنیک طنز، جداره‌های محیط شهری، مصر، جامعه اسلامی.

هنر اسلامی، مکاشفه ای از صور گوناگون هستی تا حقیقت این صور را در قالب کلام، موسیقی، تصویر، حجم و معماری به تجسم و نمایش بگذارد و در روند این مکاشفه، حیات فردی و جمعی انسانی را اعتلا دهد تا آن حد که به قرب الهی برساند (رهنورد، ۱۳۸۹). شهر نیز، مجموعه ای از عوامل طبیعی، اجتماعی و محیط های ساخته شده توسط انسان است که جمعیت در این مجموعه به صورت منظمی در آمده و آداب و رسوم را برای خود ابداع کرده اند. رشد سریع شهرنشینی در دهه های اخیر، به ویژه در کشورهای اسلامی، چشم اندازهای شهری را به شدت توسعه و تغییر داده است. با روند رو به رشد شهرنشینی و سرعت تغییرات، آنچه امروزه در ساختار شهرها بیش از هر چیز در معرض تهدید قرار دارد، منظر شهری است که نمود بحران در طراحی شهری، مدیریت و برنامه ریزی بصری فضاهای عمومی شهر به حساب می آید. منظر شهری، حاصل سطح تماس انسان با شهر است؛ در این راستا، انسان نه تنها در ساختار چشم انداز بصری شهر از طریق فعالیت های خود بر منظر شهری تأثیر می گذارد، بلکه رفتار و درک ذهنی شهروندان نیز از طریق تماس با منظر شهری تأثیر می پذیرد (کیانی، ۱۳۹۰: ۲۶). اهمیت جنبه بصری شهر از آن روست که امکان «قرائت» محیط به مثابه «متن» را فراهم می آورد. تنها در آینه محیط بصری و منظر شهری است که ابعاد ناملموس حیات مدنی، همچون فقر و غنا، سلطه نهادها و ارزش های معین، سلیق زیبا شناختی خرده فرهنگ ها، عمق تاریخی شهر و غیره از طریق نظامی از «نشانه» ها امکان تجلی و بروز خارجی یافته و ارزیابی مثبت یا منفی را میسر می سازد (گلکار، ۱۳۸۷: ۹۶). زمانی که میان جداره های شهری و معیارهای استاندارد، اختلاف زیادی باشد، طنزپرداز با ابزار غیر مستقیم طنز، وارد می شود تا بتواند آن را با شیوه ای خاص حل و برطرف کند. طنز از شاخص ترین انواع ادبی است که برآمده از معایب و مشکلات جامعه است و طنز پرداز، آنها را با شوخ طبعی و ظرافت خاص خود بیان می کند و در قالب خنده، شوخی و دیگر انواع طنز، نشان می دهد. البته هدف تنها خندانیدن نیست، بلکه نیشخند و ریشخند است. خنده طنز، خنده شادمانی نیست، بلکه خنده ای تلخ و دردناک است. «تنها تاریخ نیست که حوادث، رویدادها و جریانهای مختلف جوامع بشری را ثبت و منتقل می کند، بلکه ادبیات نیز با انعکاس هنری مسائل فردی و اجتماعی مددکار تاریخ است» (کیخا و اکبری زاده، ۱۳۹۸: ۱۲۲). طنز، علاوه بر این که آینه ی روح و فکر طنزپرداز است، بازتاب شرایط سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی زمانه است. هر اثر طنزآلود، بیانگر دردی است (حلبی، ۱۳۶۴: ۱۷). در این میان ادبیات معاصر عربی هم از مقوله طنز بی بهره نمانده و نویسندگان زیادی در این عرصه فعالیت نموده اند. احمد شفیق بهجت یکی از نویسندگان مصری است که در عرصه طنز پردازی فعالیت داشته است. بهجت در نوشته های خود به مسائل و مشکلات اجتماعی و اخلاقی و فرهنگی جامعه مصر با نوعی نگرش خردمندانه اجتماعی و مبتنی بر تفکر و ایدئولوژی و آرمانهای انسانی می پردازد که هدف او اصلاح و تزکیه جامعه اسلامی مصر است. وی متفکر، نویسنده اسلامی و نمایشنامه نویس برجسته مصری با تمسک به مکتب واقع گرایی و بهره گیری از آموزه های اسلامی از یک سو و استفاده از زبان طنز از سوی دیگر، مسائل و موضوعات معماری، و فرهنگی جامعه خود را در قالب داستان

های کوتاه و بلند و با اسلوبی هنرمندانه و شگردهای خاصی نظیر تشبیه طنز آمیز، کوچک نمایی و تحقیر، بزرگ نمایی و ... مطرح می کند. طنز احمد بهجت از نظر محتوایی و مضمونی بیشتر در چارچوب طنز تلخ است که در ورای خنده به بیان واقعیت تلخ و دردناک جامعه اسلامی مصر می پردازد و مخاطب را به اندیشه و تأمل وامی دارد. ضرورت تحقیق در مورد طنز بهجت بر این استوار است که وی در پی خفقان سیاسی زمانه اش از یک طرف و تأثیر بهتر بر مخاطبان، بیان غیر مستقیم خود را در قالب طنز برای بیداری جامعه اش و آگاهی آنها به کار گرفت تا کلام خود را به گوش مخاطبان خود برساند. ارائه ی تصویری دقیق و جامع از تکنیک های طنز در جداره های محیط شهری احمد بهجت و نقد اوضاع جامعه مصری ما را با افکار این نویسنده آشنا می کند. روش تحقیق این مقاله از طریق مطالعه و ترجمه آثار طنز احمد بهجت که با استفاده از منابع موجود نظیر کتب، پایان نامه ها، مجلات و شبکه های اینترنت و همچنین مطالعه منابع کتابخانه ای با هدف نقد عناصر بصری در نماها و جداره های محیط شهری صورت گرفته است، روشی توصیفی - تحلیلی می باشد که در نوع خود بی نظیر است. از آن جایی که آثار احمد بهجت به زبان عربی تألیف شده است، بعد از ترجمه آن ها به زبان فارسی تلاش کردیم که تکنیک های طنز وی همچون تحقیر، کودن نمایی، تشبیه و ... را از میان ترجمه های متون طنزگونه اش که با هدف بازخوانی عناصر بصری در نماهای شهری نوشته شده است، استخراج کنیم و سعی نمودیم تصویری دقیق و جامع از اهداف والای اخلاقی و اجتماعی و فرهنگی وی را جهت ارتقا بخشیدن به جامعه مصر که در تألیفاتش جای گرفته بود، ارائه دهیم. سعی نگارندگان در این مقاله بر آن است که در حد مقدور و توانایی به یکی از شاخه های مهم ادب عربی که از جمله اساسی ترین شاخه های آن است، یعنی به تعبیر زبان عربی (سخریه) و به فارسی (طنز) در مورد معماری و محیط شهری پرداخته شود.

نتیجه گیری

طنز یکی از صنعت های ادبی است که با بیانی شیرین و جذاب، زشتی ها و کاستی ها را نمایش می دهد و مخاطبان خود را با ایجاد تبسمی معنا دار به تفکر برای اصلاح وضع موجود وامی دارد. طنز وسیله ای برای بیان و انتقال هدف مورد نظر از نویسنده به خواننده است. در این راستا احمد بهجت طنزپرداز مصری، ابعاد مختلفی از فضای شهری را دستمایه ای برای خلق آثار ادبی طنزگونه خود - با هدف توجیه و ارشاد مردم - قرار داده است. طنز نوشته های بهجت با همه دقتی که در زمینه جداره های محیط شهری و آثار منفی و مثبت آن در جامعه داشته - متأسفانه - کمتر مورد توجه کارشناسان و اهل فن، قرار گرفته است و با ضرس قاطع می توان گفت که آثار طنز احمد بهجت در بیان کژی ها و ناراستی های فضای شهری در کشور اسلامی مصر یکی از دستاوردهای بی نظیر است. این در حالی است که لزوم توجه و ضرورت بازنگری در این مقوله هنگامی خود را نمایان می سازد که آن را به عنوان عرصه ای حیاتی در پاسخگویی به نیازهای انسانی حتی در بالاترین و عالی ترین سطوح، مورد بررسی و مطالعه قرار دهیم. احمد شفیق بهجت با استفاده از تکنیک های مختلفی همچون تحقیر، کودن نمایی، تهگم، تشبیه و غیره، اوضاع نابسامان اجتماعی و فرهنگی کشور اسلامی مصر را به باد انتقاد می گیرد. وی با نوشتن طنز می خواهد اثری مثبت در جامعه خود ایجاد

کند و آن را از مرحله پایین تر به مرحله بالاتر برساند که هدف نهایی طنز نویسان می باشد. گفتنی است که انتقادات طنزآمیز احمد بهجت از کشور مصر می تواند شامل حال دیگر کشورهای اسلامی باشد چرا که این کشورها از لحاظ فرهنگی و ساختاری و عمق تاریخی و معماری تقریباً مشترک هستند. با توجه به اینکه تاکنون پژوهش های اندکی در زمینه آثار احمد بهجت صورت گرفته است، این پژوهش می تواند، محققین و علاقمندان را به سوی کشف هرچه بیشتر تکنیک ها و مضامین طنز در آثار این نویسنده طنز پرداز بخصوص در زمینه جداره های شهری در سایر کشور های اسلامی رهنمون کند.

فهرست منابع و مآخذ

قرآن کریم.

ابن منظور، محمد بن مکرم (۱۹۹۷)، لسان العرب، دار صادر: بیروت.

اصلانی، محمد رضا (۱۳۹۰)، فرهنگ واژگان و اصلاحات طنز، چاپ سوم، نشره قطره: تهران.

انوشه، حسن (۱۳۷۶)، فرهنگ نامه ی ادبی فارسی، جلد دوم، دانش نامه ی ادب فارسی، چاپ اول: سازمان چاپ و انتشارات، تهران.

بلخاری قهپی، حسن (۱۳۸۴)، تجلی نور و رنگ در هنر ایرانی - اسلامی، انتشارات سوره مهر: تهران.

بهجت، احمد (۱۹۹۴)، أهل اليسار یا لیل، الطبعة الأولى، دار الشروق: القاهرة.

بهجت، احمد (۱۹۹۷)، تحت‌مس ۴۰۰ بشرطه، الطبعة الرابعة، دار الشروق: القاهرة.

بهجت، احمد (۲۰۰۰)، ثانیه واحده من الحب، دار أخبار اليوم: القاهرة.

بهجت، احمد (۲۰۰۸)، حوار بین طفل ساذج و قط مثقف، الطبعة الثانية، دار الشروق: القاهرة.

بهجت، احمد (۱۹۹۸)، صائمون و الله أعلم، دار الشروق: القاهرة.

بهجت، احمد (۱۹۹۰)، مذكرات صائم، الطبعة الثالثة، دار الشروق: القاهرة.

بهزادی اندوهجردی، حسین (۱۳۷۸)، طنز و طنز پردازی در ایران، انتشارات صدوق: تهران.

جوادی، حسن (۱۳۸۴)، تاریخ طنز در ادبیات فارسی، چاپ اول: انتشارات کاروان.

حسین پور، سیدعلی و نجفی، محدثه (۱۳۹۱)، طراحی مهد کودک با نگاهی به تقدس در معماری ایرانی، نشر طحان: تهران.

حلبی، علی اصغر (۱۳۷۷)، طنز و شوخ طبعی در ایران و جهان اسلام، بهبهانی: تهران.

حلبی، علی اصغر (۱۳۶۴)، مقدمه ای بر طنز و شوخ طبعی، چاپ دوم، نشر بهبهانی: تهران.

رفیعیان، مجتبی و مولوی، جمشید (۱۳۹۱)، روش های سنجش کیفیت محیط مسکونی شهر، چاپ اول، انتشارات آذرخش: تهران.

رهنورد، زهرا (۱۳۸۹)، حکمت هنر اسلامی، چاپ ششم، تهران: انتشارات سمت.

رضایی، خداداد (۱۳۸۹)، مبانی هنر، تصویر و تبلیغ، قم: موعود اسلام.

شاهچراغی، آزاده و بندر آباد، علیرضا (۱۳۹۳)، روانشناسی محاط در محیط، چاپ دوم، انتشارات جهاد دانشگاهی: تهران.

شرف، عبد العزیز (۱۹۹۲)، الأدب الفكاهی، الشركه المصریه العالمیه للنشر (لونجمان): القاہرہ.

صدر، رویا (۱۳۸۱)، بیست سال با طنز، چاپ اول: هرمس.

طباطبایی، ملک (۱۳۹۰)، جداره های شهری و نقش آن ها در فضاهای شهری، انتشارات آرمانشهر: تهران.

مددیپور، محمد (۱۳۷۴)، تجلیات حکمت معنوی در هنر اسلامی، موسسه انتشارات امیر کبیر: تهران.

مرتضوی، شهرناز (۱۳۸۰)، روان شناسی محیط و کاربرد آن، چاپ اول، دانشگاه شهید بهشتی: تهران.

نیکو بخت، ناصر (۱۳۸۰)، هجو در شهر فارسی، انتشارات دانشگاه تهران، تهران.

آقاداتی، محی الدین و زکریایی کرمانی، ایمان (۱۳۹۶)، « تحلیل مضامین و کارکردهای کتیبه های مدارس عصر صفویه اصفهان، نمونه موردی: مسجد- مدرسه چهار باغ»، نشریه علمی- پژوهشی مطالعات هنر اسلامی، دوره سیزدهم، شماره ۲۶، ص ۱۶۶-۱۹۱.

احمدی ملکی، رحمان (۱۳۸۴)، فرم ها و نقش های نمادین در مساجد ایران، به کوشش دبیرخانه ستاد عالی هماهنگی و نظارت بر کانون های فرهنگی و هنری مساجد، تهران، نشر رسانش، ص ۱۱۰-۱۱۶.

بهرامی نژاد، دهقان(۱۳۸۲)، «شناخت و ارزیابی کیفیت محیط شهری در بافت میانی شهرها»، پایان نامه دوره کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشگاه شیراز، شیراز.

پور جعفر، محمدرضا؛ تقوایی، علی اکبر و صادقی علیرضا(۱۳۸۸)، «خوانش تأثیر ساماندهی محورهای بصری بر ارتقاء کیفیت محیط فضاهای عمومی شهری (نمونه موردی: خیابان آزادی تهران)»، مدیریت شهری، دوره هفتم، شماره ۲۴، ص ۶۵-۸۰.

تقی زاده، کتایون و مینایی، عباس(۱۳۹۰)، «نحوه ی انتخاب گیاهان در برنامه ریزی و معماری فضاهای سبز شهری در ایران»، نشریه پژوهش های جغرافیای انسانی، شماره ۸۱، ص ۱۲۷-۱۴۰.

حیدری، محمدباقر(۱۳۷۷)، «مقدمه ای بر طنز از دیدگاه عقل و نقل»، فصلنامه سنجش و پژوهش، شماره ۱۳، ص ۱۱۵-۱۵۴.

زراعت دوست، مهتاب(۱۳۷۹)، «طراحی یک مرکز محله با توجه به تأثیری معماری بر رفتار»، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه شهید بهشتی، تهران.

ستاری فرد، شهرام(۱۳۹۴)، «بررسی نقش مراکز مذهبی در افزایش سرزندگی شهرهای معاصر؛ مطالعه موردی: محدوده امامزاده صالح تجریش»، مدیریت شهری، تهران، شماره ۴۰، ص ۱۴۱-۱۵۷.

طیبیان، منوچهر و موسوی، میرجلال(۱۳۹۵)، «بررسی نقش زیباسازی و ارتقاء کیفیت محیط بر سرزندگی شهری؛ نمونه موردی: باغ شهر تاریخی مراغه»، فصلنامه آرمانشهر، نشریه علمی- پژوهشی معماری و شهرسازی، دوره ۹، شماره ۱۷، ص ۲۴۹-۲۶۲.

لهرنیا، بیژن و حبیبیان، هما(۱۳۹۳)، «بررسی تاثیر نظام کاربری زمین بر منظر صوتی(نمونه موردی: خیابان مهدیه شهر همدان)»، مطالعات محیطی هفت حصار، شماره ۹، ص ۵۷-۶۵.

کیانی، اکبر (۱۳۹۰)، «بررسی و اولویت های منظر فضاهای عمومی شهر عسلویه با استفاده از مدل ANP»، فصلنامه باغ نظر، سال هشتم، شماره ۱۸، ص ۲۵-۳۸.

کیخا، نرجس و اکبری زاده، مسعود(۱۳۹۸)، «تطبیق تصویر استعاره ای زنان در اشعار دو بانو»، نشریه علمی پژوهشی مطالعات هنر اسلامی، دوره پانزدهم، شماره ۳۵، ص ۱۲۱-۱۴۰.

گلکار، کورش (۱۳۸۷)، «محیط بصری شهر، سیر تحول از رویکرد تزئینی تا رویکرد پایدار»، علوم محیطی، دوره ۵، شماره ۴، ص ۹۵-۱۱۳.

لاری پور، نگین و دادور، ابوالقاسم (۱۳۹۸)، «تحلیل نشانه شناسی صورت و معنا در مسجد وکیل شیراز»، نشریه علمی - پژوهشی مطالعات هنر اسلامی، دوره پانزدهم، شماره ۳۳، ۷۰-۹۷.

ماجدی حمید و همکاران (۱۳۹۰)، «باز تعریف فضای شهری (مطالعه موردی: محور ولیعصر حد فاصل میدان ولیعصر تا چهار راه ولیعصر)»، فصلنامه مدیریت شهری، شماره ۲۷، ص ۲۶۳-۲۸۳.

مظفر، فرهنگ و همکاران (۱۳۸۸)، «بازشناسی نقش طبیعت در فضاهای آموزشی»، نشریه علمی پژوهشی فناوری آموزش، سال چهارم، جلد ۴، شماره ۱، ص ۳۷-۴۶.

مکی نژاد، مهدی (۱۳۸۸)، «سیر تحول کتیبه ها ثلث در معماری ایران (صفوی تا قاجار)»، نشریه نگره، شماره ۱۳.

مهرافزون، محمد (۱۳۹۶)، «تبیین نقش خدمات شهری در توسعه اقتصاد شهری (مطالعه موردی شهر بروجرد)»، فصل نامه جغرافیا و برنامه ریزی شهری چشم انداز زاگرس، دوره نهم، شماره ۳۳، ص ۱۸۹-۲۱۲.